

توسعه از رهگذر رسانه شنیداری*

● نسترن خواجه‌نوری

مقدمه

توسعه از موضوعاتی است که بدون در نظر گرفتن تفاوت دیدگاه‌های موجود، هدف همه کشورهاست. همه کشورها و انسان‌ها مایل‌اند توسعه پیدا کنند. برای رسیدن به اهداف توسعه، کشورها و دولت‌ها در صدد ایجاد الگوهایی بوده و هستند. می‌توان گفت کوشش‌ها و تلاش‌های فیلسوفان و پیروان مکتب‌های گوناگون فلسفی نیز به منظور شناخت واقعیت هستی و یافتن راه‌حلی جهت برقراری زندگی بهتر و سالم‌تر بوده است. از سقراط، افلاطون و ارسطو تا بیکن، دکارت و فیلسوفان پس از آن، همگی به نوعی فلسفه هستی و انسان را مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند.

در حقیقت می‌توان گفت اکثر نظریه‌پردازان و فلاسفه در یک مسئله با هم اتفاق نظر دارند و آن «توسعه و تکامل جوامع بشری» است. اما آنچه مورد اختلاف بوده، راه دستیابی به این هدف مشترک است. به دلیل وجود همین اختلاف است که ما امروز شاهد مکاتب جامعه‌شناختی و نظریات متفاوت و گاهی متناقض هستیم. در واقع اختلاف نظر در این نکته که «توسعه چیست؟» و «شاخص‌های آن کدام است؟» موجب شده تا هر یک از مکاتب، دیدگاه خاصی را به این منظور پیشنهاد کرده و بر عوامل متفاوتی تأکید کنند.

بدین صورت که جامعه‌شناسان در این زمینه به تعدد، تنوع و تکثر نهادهای اجتماعی اشاره می‌کنند، روان‌شناسان انعطاف‌پذیری ذهنی و انگیزه موفقیت را شاخص توسعه می‌دانند، سیاستمداران

---

*. کتاب ماه علوم اجتماعی، دوره جدید، شماره ۹، آذر ۱۳۸۷. نوشتار حاضر نقدی است بر کتاب *رادیو و ارتباط توسعه‌ای*؛ نوشته سید احمد خاتون‌آبادی؛ تهران: سروش.

مشارکت‌های سیاسی را مطرح می‌کنند و اصحاب ارتباطات، برخورداری از تکنولوژی‌های نوین و قدرتمند ارتباطی را مؤثر می‌دانند و اقتصاددانان نیز بر عامل اقتصاد، درآمد و تولید اشاره می‌کنند. در این میان توسعه و ترویج کشاورزی به عنوان یک عامل درآمدزا و یک عامل و همچنین عاملی برای رشد درون‌زا و به عنوان زیرمجموعه‌ای از توسعه اقتصادی حائز اهمیت است. با توجه به شرایط اقلیمی و جغرافیایی ایران و همچنین تنوع آب و هوایی این سرزمین که زمینه لازم برای هرگونه فعالیت کشاورزی را در این مرز و بوم مهیا می‌سازد، سرمایه‌گذاری در این بخش و فراهم نمودن تمهیدات لازم - البته به طور نظام‌مند و سازمان‌یافته - این امید را به دنبال دارد که بتوان با کمک نیروی انسانی توانمند و آموزش دیده هرچه بهتر در این زمینه گام برداشت و به توفیقاتی نائل شد. مطالعات و تحقیقات تاریخی نشان می‌دهد که در اکثریت قریب به اتفاق کشورهای رو به توسعه یا جهان سوم، حرکت به سوی صنعتی شدن و مهاجرت روستائینان به سوی شهرهای بزرگ، به زیان کشاورزی بوده است و زمینه وابستگی هرچه بیشتر این کشورها را به کشورهای پیشرفته و صنعتی فراهم کرده است.

با در نظر داشتن این حقیقت که توسعه دارای دو جنبه کمی و کیفی است (و از همین رو با مفهوم رشد تفاوت دارد) بنابراین روشن است که صرفاً تأکید ورزیدن بر اقتصاد و عوامل مادی به تنهایی کافی نبوده و اصولاً مادیات توانایی تبیین پدیده توسعه را ندارند. از این رو، بدون توجه به عامل انسانی در روند توسعه، علی‌رغم هرگونه تمهیدات مادی و مالی، این مهم انجام نخواهد شد.

الف - معرفی کتاب

۱. درآمدی بر کلیات کتاب

کتاب «رادیو و ارتباط توسعه‌ای» در حقیقت یک تحقیق پیمایشی است که نقش رادیو را در بهبود کارایی کشاورزان و امر کشاورزی به طور کلی مورد بررسی قرار می‌دهد. جامعه آماری این تحقیق مروجان و کارشناسانی هستند که در سه استان تهران، سمنان و مرکزی تحت پوشش برنامه کشاورزی شبکه اول صدای جمهوری اسلامی قرار داشته و به صورت ستادی و صحرائی مشغول به خدمت بوده‌اند. این تحقیق به هدف تعیین مناسب‌ترین قالب‌های پیام‌رسانی برای موضوع‌های مختلف در برنامه‌های رادیویی کشاورزی، تعیین ساختار موضوعی این برنامه‌ها، تعیین نوع موسیقی، نقش گوینده (جنس و تعداد)، محل اجرای برنامه (داخل یا خارج از استودیو)، زمان و مدت پخش آن، سطح

تحصیلی طراح و سازنده برنامه و تعیین تأثیر محلی بودن در موفقیت برنامه رادیویی کشاورزی، انجام شده است.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه بوده که بین دو گروه کارشناسان و مروجان توزیع شده است. این تحقیق دارای ۲۰ فرضیه بوده که محقق براساس پشتوانه‌های نظری و مدارک موجود آنها را بیان داشته است. تعدادی از این فرضیات رابطه بین موضوع برنامه‌ها را به عنوان متغیر (موضوعات: بهداشتی، اقتصادی، مذهبی، ترویجی، سیاسی و فولکلور) و قالب برنامه را به عنوان متغیر (موضوعات: بهداشتی، اقتصادی، مذهبی، ترویجی، سیاسی و فولکلور) و قالب برنامه را به متغیر دیگر، بررسی می‌کند (قالب‌ها: مصاحبه، نمایشنامه، گفتار) و معتقد است استفاده از هر یک از قالب‌ها با توجه به موضوع برنامه، موفقیت برنامه را بیشتر خواهد کرد. همچنین فرضیاتی دیگر با توجه به هدف تحقیق مطرح شده که در بخش میدانی مورد آزمون قرار گرفته است.

۲. ساختار کتاب

این کتاب در پنج فصل تدوین شده است. در فصل اول تحت عنوان «طرح موضوع تحقیق» به طرح مسأله، زمینه اجتماعی، هدف، روش، فرضیه‌ها، جامعه، قلمروی جغرافیایی و موضوعی، اهمیت و ضرورت تحقیق، زمینه‌های پدیدآورنده آن، تعیین روند آموزشی در برنامه به عنوان یک نیاز محسوس، نگاهی به آمارهای سایر کشورها و تعاریف اصطلاحات تحقیق پرداخته شده است.

فصل دوم کتاب تحت عنوان «رادیو و ارتباط توسعه‌ای» به موضوعات گوناگونی پرداخته است، از جمله به اهمیت ارتباطات و تعریف آن، بدفهمی به عنوان عاملی برای شکست ارتباط، اجزای تشکیل دهنده ارتباط و نقش ارتباط در فرایند پذیرش، مراحل پذیرش، ارتباطات میان فردی، رادیو و تاریخچه آن، قالب‌های مورد استفاده در برنامه‌های رادیویی، رادیو ابزاری در خدمت آموزش و ترویج، مراحل تولید یک برنامه رادیویی، مروری بر برنامه‌های رادیویی سایر کشورها، مدرسه رادیویی یا کلاس رادیویی کشاورزی، فعالیت‌های قبل، در زمان و بعد از پخش یک دوره کلاس رادیویی و نکات مهم در زمینه کاربرد رادیو و باشگاه‌های رادیویی.

در این فصل به موضوعات بسیار گسترده‌ای در ارتباط با موضوع تحقیق پرداخته شده است و محقق بر آن بوده که با ارائه این اطلاعات، آگاهی‌های لازم را در اختیار خواننده قرار دهد.

در فصل دوم، نقش ارتباطات در پذیرش نوآوری‌ها در جامعه مورد بحث قرار گرفته و اشاره شده است که قبول یک پدیده نو از طرف جامعه، فرایند پیچیده‌ای است که طی چند مرحله صورت

می‌پذیرد. محقق در این راستا به مراحل پذیرش اشاره کرده و تفاوت‌های موجود در پذیرش یک نوآوری را خاطر نشان می‌سازد. وی همچنین به نقش رادیو به طور اخص، به عنوان ابزاری در خدمت آموزش و ترویج پرداخته و در این رابطه، قالب‌های مورد استفاده در برنامه‌های رادیویی را شرح می‌دهد. در این فصل همچنین به وظیفه‌های طراح و سازنده برنامه رادیویی اشاره و مراحل تولید یک برنامه رادیویی معرفی می‌شود. در بخش دیگر، مخاطبان برنامه رادیویی کشاورزی مورد توجه قرار گرفته و بیان می‌شود که این مخاطب در وهله اول کشاورزان روستایی هستند، لیکن گروه‌های اجتماعی دیگری که در تماس با این قشر بوده و از آگاهی و سواد بیشتری برخوردارند، در عمل بیش از سایرین از پیام‌های رادیویی بهره می‌گیرند.

در این فصل همچنین به تشریح نمونه‌هایی از برنامه‌های رادیویی کشاورزی در برخی از کشورها از جمله کانادا، ایالات متحده آمریکا، چکسلواکی، فیلیپین، نپال، هند و نیز به باشگاه‌های رادیویی چند کشور از جمله هند و غنا پرداخته شده است.

فصل سوم کتاب تحت عنوان «روش تحقیق»، بعد از مقدمه به هدف تحقیق، جامعه آماری، چگونگی تجزیه و تحلیل داده‌های آماری، قلمرو جغرافیایی و موضوعی، فرضیه‌ها و محدودیت‌های تحقیق پرداخته است.

در فصل چهارم، تحت عنوان «تجزیه و تحلیل یافته‌های آماری»، این یافته‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و جدول‌های مربوط، آورده شده است.

فصل پنجم تحت عنوان «خلاصه، نتایج، پیشنهادها» به خلاصه‌ای از تحقیق اشاره نموده، راهکارها و پیشنهادات لازم را ارائه کرده است.

نتایج این تحقیق نشان داده است علی‌رغم این که بین کارکنان ترویج کشاورزی در زمینه تعیین مؤثرترین قالب‌های پیام‌رسانی برای موضوعات مختلف، اشتراک نظر وجود دارد، اما در نظریات هر یک وجوه تمایز ناچیزی دیده شده است.

به اعتقاد کارشناسان برای موضوعات فرهنگی - اجتماعی و فولکلور؛ قالب نمایشنامه، موضوعات علمی، فنی و کارشناسی؛ قالب گفتار، موضوعات بهداشتی؛ قالب نمایشنامه، موضوعات اقتصادی؛ قالب مسابقه، موضوعات مذهبی؛ قالب سخنرانی، موضوعات ترویجی؛ قالب نمایشنامه و موضوعات سیاسی؛ قالب گفتار مناسب‌ترین قالب است.

در این بخش همچنین به اولویت‌های اول و دوم مروّجان و کارشناسان با توجه به موضوع برنامه اشاره شده است.

ب - نقد و بررسی

در تجزیه و تحلیل کاربرد رسانه‌ها در کشورهای در حال توسعه، نظریه تأثیرات کاشت، راهنمای خوبی برای درک چگونگی آنان بر فرهنگ رو به توسعه است. گربرنر البته براساس تحقیقاتی که بر روی مخاطبان مستمر تلویزیون انجام داده، به این نتیجه رسیده است که این افراد دنیایی کاملاً متفاوت با کسانی که کمتر مخاطب آن هستند، داشته و این نشان‌دهنده اثرات کاشت رسانه‌ها و کنترل باورها و فرهنگ عامه مردم است.

خوزه سالسیدو در سال ۱۹۴۷ تصمیم می‌گیرد از طریق یک برنامه رادیویی به بومیان کلمبیا، خواندن، نوشتن، روش‌ها مناسب حاصل خیز نمودن زمین و مراقبت از احشام و غیره را آموزش دهد. او از این طریق توانست به ۲۵۰ هزار خانواده روستایی، آموزش‌های لازم را ارائه کند. هدف اصلی این رادیوی آموزشی، ارائه آموزش‌های لازم به بومیان کلمبیایی بود. ولی آنچه که در عمل رخ داد، تغییرات فرهنگی عمده در این جامعه بومی بود. این رادیوی آموزشی، نه تنها چگونگی خواندن و نوشتن را به آنان آموخت، بلکه به شکل‌گیری و ایجاد انگیزه جامعه‌ای یکپارچه‌تر از کشاورزان منتهی شد. آغاز کار رادیوی آموزشی در کلمبیا در سال ۱۹۴۷، نشان‌دهنده چگونگی معرفی ارتباط جمعی و وسایل ارتباطی به فرهنگ‌های سنتی است.

تحت تأثیر این رادیوی آموزشی، سطح سواد به طرز عجیبی افزایش یافت و روش‌های کشاورزی مدرن شد. ولی باید از خود پرسیم، آیا این تحولات در نهایت به سود کلمبیا بوده است یا خیر؟ البته پاسخ اغلب مثبت است، ولی همه ما از رشد تجارت مواد مخدر در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ آگاهییم. علی‌رغم آن که نمی‌توان گفت رشد این تجارت قطعاً نتیجه کار سالسیدو بوده است، ولی قطعاً بدون سوادآموزی و افزایش ارتباط با دنیای بیرون، تجارت مواد مخدر امکان‌پذیر نبود. نمی‌توان سالسیدو را سرزنش کرد، اما فرهنگ بومی را که او به سوی تکنولوژی پیشرفته قرن بیستم سوق داد، به طور وحشتناکی با تجارت مواد مخدر همراه شد. تغییر، همواره عواقبی به دنبال دارد. یکی از پیامدهای سوادآموزی و ارتباط با دنیای بزرگ‌تر، تماس با جنبه‌های منفی جامعه از جمله تجارت مواد مخدر همراه شد. تغییر؛ همواره عواقبی به دنبال دارد. یکی از پیامدهای سوادآموزی و ارتباط با دنیای بزرگ‌تر، تماس با جنبه‌های منفی جامعه از جمله تجارت مواد مخدر در کلمبیا است. ارائه این بحث، به منظور ممانعت از ورود تکنولوژی‌های جدید به فرهنگ‌های کمتر توسعه‌یافته نیست، بلکه آنچه مورد

توجه است، معرفی منطقی و درست تکنولوژی‌های مدرن به اکثر جوامع سنتی است. با شکست روبه‌رو شدن نظریه نوسازی دانیل لرنر و جایگزین شدن الگوی متناوب به جای الگوی حاکم، نشان‌دهنده ساخت ناهماهنگ کشورهای جهان سوم است. علی‌رغم طبقه‌بندی این کشورها براساس شاخص‌های کمی و کیفی توسعه، باید در نظر داشت که بافت اجتماعی این کشورها با یکدیگر متفاوت بوده و هرگز الگویی واحد در این کشورها کارایی نخواهد داشت. بنابراین وظیفه برنامه‌سازان و تولیدکنندگان رسانه‌هاست که با توجه به این مهم و احتمال بروز اثرات منفی تدابیری بیندیشند که از این اثرات منفی جلوگیری شده و با استفاده درست از رسانه‌ها، در راستای توسعه و آبادانی کشور عمل کنند.

با توجه به این که کشور ایران دارای موقعیت جغرافیایی مناسب، منابع طبیعی سرشار، جمعیت جوان و فرهنگ غنی است، اما در زمره کشورهای رو به توسعه معرفی شده است. بنابراین ضروری است که تحقیقات گسترده‌ای در زمینه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی برای ارتقای قابلیت‌های موجود صورت گیرد.

نقد یک اثر و ارائه برخی پیشنهادات از نظر نقاد، هرگز به معنی نادیده گرفتن تلاش‌های بی‌شائبه و ارزشمند نویسنده اثر نیست، با توجه به ارزشمند بودن اثر، نکاتی جهت تکمیل آن پیشنهاد می‌شود.

تحقیقاتی که در زمینه جریان اطلاعات در امر توسعه انجام شده، حاکی از آن است که همواره اطلاعات زیادی از جانب برنامه‌ریزان توسعه در اختیار توده‌های مردم روستایی قرار گرفته است، ولی مسیر و جریان این اطلاعات از سوی روستائیان به برنامه‌ریزان اندک بوده است. این امر در ارتباط با انتقال اطلاعات شهری به روستایی نیز صادق است. با توجه به نظریات موجود، دو نوع کانال ارتباطی برای انتقال اطلاعات از جوامع روستایی به بیرون وجود دارد؛ کانال‌های بین فردی: که شامل کانال‌های خانوادگی، دوستانه، همسایه‌ها، گروه‌های طبقاتی، ارتباطات کاری، بازدیدکنندگان از روستا و غیره است که اغلب برای ارتباط گروه‌های وسیع در روستاهای دور مؤثر نیست؛ به این معنی که مشکلات حمل‌ونقل و فاصله‌های جغرافیایی، دسترس به این کانال‌ها را با محدودیت روبه‌رو می‌کند. کانال دیگر، کانال‌های وسایل ارتباطی است که ارتباطی است که ارتباطات به صورت افقی و از پائین به بالا را برقرار می‌کند. بنابراین استفاده درست و بهینه از این نوع کانال‌ها و توجه به جریان اطلاعاتی از پائین به بالا نیز تا حدود زیادی می‌تواند به توسعه روستائیان در زمینه‌های مختلف از جمله امر کشاورزی کمک کند.

بنابراین پیشنهاد می‌شود تحقیقات مکمل دیگری با استفاده از نظرات خود جامعه کشاورزان به عنوان جامعه آماری نیز انجام شود.

با توجه به ناموفق بودن الگوهای وارداتی توسعه از جمله الگوی مسلط و بی‌توجهی به ویژگی‌های بومی و فرهنگی جامعه مخاطب که موجب شکست این الگوها در کشورهای جهان سوم شده است، بنابراین لازم است ویژگی‌ها، علائق و نظریات جوامع روستایی به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته و از طریق رسانه‌ها منعکس شود.

۱. بررسی و نقد کتاب از حیث شکلی

۱-۱. نبود تناسب میان فصل

تناسب میان قسمت‌های مختلف کتاب یا دیگر آثار علمی، از بارزترین خصیصه‌های شکلی آن به شمار می‌رود. وجود تناسب میان قسمت‌های گوناگون یک اثر، بیانگر اشراف نویسنده بر موضوع مورد مطالعه است. اما در این کتاب، فقدان تناسب میان فصل‌ها به گونه‌ای محسوس نمایانگر است. به عنوان مثال، فصل اول کتاب ۳۹ صفحه است، در حالی که شمار صفحات فصل دوم کتاب مذکور به ۹۵ صفحه می‌رسد. بدین ترتیب بهتر آن بود که در تقسیم‌بندی موضوعی معیارهایی گزینش می‌شد تا در پرتو آن مطالب به شکل متناسب دسته‌بندی شوند.

۱-۲. متناسب نبودن عنوان کتاب با محتوا

تناسب میان عنوان یک اثر علمی و محتوای آن اثر، از دیگر ویژگی‌های شکلی آن به شمار می‌رود. مطابق این خصیصه، لازم است نویسنده یک اثر از یک سو در گزینش عنوان اثر علمی و از سوی دیگر در تقسیم‌بندی و شاخه‌بندی آن، نکات لازم را در نظر داشته باشد؛ لازم است که در تیتربندی‌ها و دسته‌بندی مطالب، عنوان کلی را به شکل خرد، مورد بحث قرار دهد؛ به عبارت دیگر نویسنده براساس معیار یاد شده باید عنوان کلی اثر علمی را آن‌چنان دقیق انتخاب کند که قابلیت تقسیم‌بندی به موضوعات خرد و متنوع را داشته باشد.

در این اثر، عنوان کلی کتاب توسط نویسنده در یکی از فصل‌های آن (فصل دوم) تکرار شده است. بدین صورت که نام اثر «راديو و ارتباط توسعه‌ای» است و عنوان فصل دوم نیز دقیقاً تحت همین نام آورده شده است. این امر از نظر شکلی بیان مباحث سایر فصل‌ها و قسمت‌های کتاب را غیرقابل توجه جلوه می‌دهد. بنابراین بهتر بود که با گزینش عنوان عام و فراگیر برای کتاب و یا

انتخاب معیارهای دقیق برای تقسیم‌بندی موضوعات موردنظر، از دوباره‌گویی عنوان اثر در فصل دوم خودداری می‌شد.

۳-۱. یکسان نبودن روش ارجاع‌دهی

روش ارجاع‌دهی یکی دیگر از خصیصه‌های شکلی یک اثر علمی است. براساس این ویژگی نویسنده با انتخاب یک روش ارجاع‌دهی مناسب از نظرگاه خود در صدد راهنمایی خوانندگان جهت دسترسی به منابع مورد استفاده در اثر مورد مطالعه است. بنابراین، اگرچه در زمینه ارجاع‌دهی مطالب آثار علمی، روش‌های متعددی وجود دارد، اما باید همواره از یک روش استفاده شود تا مخاطبان دچار سرگردانی نشوند. به نظر می‌رسد در این اثر، از روش ارجاع‌دهی مناسبی برای راهنمایی خوانندگان و مستندسازی استفاده نشده است. به عنوان مثال، در صفحه ۶۲ کتاب مذکور، نویسنده از روش ارجاع‌دهی در پایان صفحه بهره جسته است، در حالی که در صفحه ۱۰۳ برای این منظور، روش ارجاع‌دهی داخل متن، به کار برده شده است. در روش ارجاع‌دهی داخل متن باید بعد از بازکردن پرانتز، نام نویسنده، سال انتشار و صفحه قید شود که این نکته در این اثر رعایت نشده است.

۴-۱. نبود پلان و روند متناسب و منسجم در کتاب

پلان و طرح یک اثر علمی در القای مطالب و انسجام آن، نقش مؤثری ایفا می‌کند، به گونه‌ای که نویسنده در پرتوی پلان و طرحی منسجم، مطالب را براساس معیارهای متناسب، تقسیم‌بندی کرده و می‌تواند دیدگاه‌های خود را به شکل دقیق‌تر و شفاف‌تر، به خوانندگان منتقل کند. بنابراین، پلان یک اثر علمی در آموزش مطالب ارائه شده به خوانندگان بسیار تأثیرگذار است. اهمیت این معیار آن‌چنان است که شماری از استادان، تنظیم دقیق پلان یک اثر علمی را بسیار مهم دانسته و بر این باورند که یک پلان دقیق و شفاف در یک اثر علمی، مبین اشراف محقق بر موضوع تحقیق است. در این کتاب در عین حال که مطالب بسیار مفید و به شکل تفصیلی مورد بحث قرار گرفته است، ولی نبود یک پلان مناسب در کل اثر محسوس است. برای نمونه نویسنده در فصل دوم (نزدیک به یکصد صفحه است) به ارائه مطالب متعدد پرداخته است، در حالی که می‌توانست با در نظر گرفتن معیارهای متعدد، آن را به چند بخش و زیربخش تقسیم کرده و مطالب را به طور منسجم‌تر ارائه کند.

۱-۵. تکرار موارد فصل اول در فصل سوم

با توجه به آن که این تحقیق به صورت میدانی انجام شده است، به نظر می‌رسد ذکر مطالب در دو فصل نظری و میدانی مفیدتر بود. در فصل نخست، مبانی نظری مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در فصل میدانی نیز به روند تحقیق به طور کلی اشاره می‌شد. از این طریق، تکرار برخی مطالب ضروری به نظر نمی‌رسد.

۲. بررسی و نقد کتاب از حیث محتوایی

فصل اول:

۱. در فصل اول چند عنوان ذکر شده است: نیاز محسوس برای تحقیق، اهمیت تحقیق و ضرورت تحقیق. در حالی که به نظر می‌رسد هر سه مورد می‌تواند تحت عنوان «اهمیت و ضرورت تحقیق» مطرح شود.

۲. در طرح مسئله، به سؤال یا مسئله اساسی تحقیق اشاره نشده است. مسئله؛ اولین چیزی است که محقق را بر آن می‌دارد تا برای یافتن جواب مناسب دست به تحقیق بزند و در این مسیر ابزار و روش مناسب را بیابد. البته به طور ضمنی مسئله‌ای مطرح شده است، ولی برجسته نیست و به شکل سؤال، ذکر نشده است.

۳. در روش تحقیق اشاره شد که از روش توصیفی - تحلیلی برای انجام تحقیق استفاده شده است. این در حالی است که روش توصیفی خود انواعی دارد که در این اثر نوع آن مشخص نیست است. با توجه به آن که از ابزار پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده، بنابراین روش به کار رفته در این تحقیق، روش پیمایش است که از انواع روش‌های توصیفی محسوب می‌شود.

فصل دوم:

فصل دوم، در حقیقت مبانی نظری تحقیق است که باید در بردارنده شاخص‌ترین نظریه‌های مرتبط با موضوع و فرضیه‌های تحقیق باشد. از جمله نظریات و تحقیقاتی که در باب رسانه‌ها باید به طور برجسته و مستقل مورد بررسی قرار می‌گرفت؛ اثر کاشت (گرنبر)، پژوهش اشاعه (اورت راجرز)، نقش برجسته رسانه‌ها (مک کامبز، شاو)، نظریه تکمله (لازارسفلد - مرتن)، رهبران افکار و جریان دو مرحله‌ای ارتباطات (لازارسفلد و همکاران) و پژوهش‌ها و نظریات مرتبط دیگر بود.

اگرچه به برخی از این نظریات به طور غیرمستقیم اشاراتی شده است، ولی به طور دقیق مورد بررسی و تحلیل قرار نگرفته است.

فصل سوم:

۱. در این فصل به نمونه‌های آماری و روش‌های نمونه‌گیری اشاره نشده است. در تحقیق معلوم نیست که آیا تعداد افراد جامعه و نمونه برابر بوده‌اند یا خیر، و اگر برابر نبوده‌اند بر چه مبنایی ۱۴۷ نفر انتخاب شده‌اند. اصولاً تفکیک کارشناسان و مروّجان به چه دلیل و بر چه مبنایی صورت گرفته است و این تفکیک چگونه به هدف تحقیق کمک می‌کند. در روش‌شناسی تحقیق حتماً باید این توضیحات آورده می‌شد تا همه زوایای تحقیق برای خواننده روشن گردد.

۲. به نظر می‌رسد برای استخراج اطلاعات به دلیل ماهیت برخی از سؤالات، بهتر بود پرسشنامه در ارتباط با برخی از سؤالات به شکل دیگری تنظیم می‌شد. به عنوان مثال، در سؤال هفت پرسشنامه این سؤال را مطرح کرده است که: «آیا به برنامه گوش می‌دهید؟» که منظور همان برنامه رادیویی کشاورزی است. گزینه‌ها به صورت: کم، متوسط، زیاد آورده شده که بهتر بود به جای آن بلی یا خیر آورده شود و برای آگاهی از میزان گوش‌دادن نیز این سؤال باید برحسب میزان ساعات گوش دادن ارزیابی می‌شد، زیرا پاسخ‌های کم، متوسط یا زیاد تحلیل‌ها را با مشکل روبه‌رو می‌کند.

۳. در تحلیل جدول، اشاره‌ای به رد یا قبول فرضیه‌ها نشده است. مرسوم است بعد از جداول دوبعدی با استفاده از آمار استنباطی به رد یا قبول فرضیه‌های تحقیق اشاره شود.

نتیجه‌گیری

کتاب «رادیو و ارتباط توسعه‌ای» زمینه‌های بسیاری را برای انجام تحقیقات بعدی فراهم کرده است که تحقیق در هر یک از زمینه‌ها می‌تواند به تحقق امر توسعه، کمک‌های درخور توجهی رساند. توسعه و آبادانی یک کشور در مرحله نخست نیازمند یک نیروی خودجوش و درونی است و تا زمانی که فرد فرد یک ملت خواستار توسعه و تکامل نباشند، هرگز توسعه به دست نخواهد آمد. بنابراین لازم است باور و اعتقاد به توسعه و آبادانی در فردفرد یک ملت، به وجود آید تا زیربنای لازم برای توسعه مستحکم شود. رسانه‌های جمعی به لحاظ سخت‌افزاری می‌توانند با ابلاغ پیام‌های ارزشمند، بر مخاطبان اثر گذاشته و با ایجاد تغییرات مطلوب، زمینه لازم برای توسعه پایدار را فراهم کنند. در

مجموع به نظر می‌رسد با گنجاندن موارد پیشنهاد شده در کنار سایر آثار مرتبط با موضوع، می‌توان یافته‌های ارزشمندی را در اختیار نهادهای علمی و پژوهشی قرار دهد.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای آگاهی بیشتر رک به: خواجه‌نوری، نسترن، نقش تلویزیون در ایجاد باورهای متناسب با توسعه در ایران، رسالهٔ

دکتری، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۰

1. Theory of cultivation effects
2. Gerbner
3. Jose salcedo
4. Daniel Lerner
5. Diffusion Research, Everett Rogers.
6. Agenda setting Function, mc combs, shaw
7. Supplementation Theory, Lazarsfeld, Merton
8. Opinion Leaders and two-step flow (lazarsfeld,

منابع و مأخذ

1- Robert Wichert, International Media flow, [www.wichert.org, international.htm](http://www.wichert.org/international.htm) (2002).

2- Werner J.severin, James w.Tankard, communication Theories, origins. Methods, uses, Longman, 1992.

۳- وارقس، کورولا، «تلویزیون و ایفای نقش مثبت در توسعهٔ مشارکتی»، مترجم: نادر داوودی، فصلنامه رسانه، سال

هشتم، شماره سوم، پائیز ۱۳۶۷.

